

Historische Kring Bemmel

Jaargang 8, nr.2
Mei 1998

1754-122

B - G.

Historische Kring Bemmeler

Uitgave ten behoeve van de leden, jaargang 8 no 2.

Inhoudsopgave:

Woord van de voorzitter	1
Het gemeentewapen van Bemmeler	2
Een oude foto (11)	6
Een prima lezing bij de Historische Kring Gent	8
Landschap van waaien, strangen en dijken kan de leefbaarheid in de Betuwe sterk bevorderen	8
"Hent de Smid" uit Haalderen	11
Oud archiefmateriaal (3)	19
Brieven aan de toekomst	20
Straatnamen in Bemmeler, Haalderen en Ressen (10)	21
Het Hamerstuk te Ressen	24
De school in Ressen	28
In Bemmeler stond een huis (18)	31
Steen van het Landbouwschap	33
Jaar van het Monumentenonderhoud	34
Onder de rook van veldovens	35
Exposities Stadsmuseum Hof van Hessen	39
Een krantenknipsel (21)	40
"Uut de ouwe deus" (21)	41
Oud archiefmateriaal (4)	42
Warmoeshof	42
Agenda	43
Boeken	44
Colofon	

Kopij volgende nummer:

Dit is de eenentwintigste uitgave van het kringblad. Het voornemen bestaat het volgende nummer eind september 1998 te laten verschijnen. Kopij voor dat nummer is welkom en kan bij de redactieleden of bij het secretariaat worden ingeleverd. Als uiterste datum van inleveren willen wij graag 1 september 1998 aanhouden.

Woord van de voorzitter

Twee jaar geleden opende de toenmalige voorzitter, Louis Dolmans, zijn voorwoord met de volgende woorden: *'Steeds als er een nieuw kringblad uitkomt zijn er weer grote ingrepen in onze omgeving te melden. Er komt een nieuwe wijk onder de naam "Klein Rome". Huizen komen er ook op de Oude Wei. Een van de laatste open plekken van het dorp, bij "Huize Bommel", wordt volgebouwd.'* Inmiddels is een deel van "Klein Rome" opgeleverd en wonen er al mensen. Het bouwplan in de driehoek Loostraat/Plak/Herckenrathweg heeft op papier al naam ("Warmoeshof") en vorm gekregen. Ook ligt er reeds een concept-bestemmingsplan voor de nieuwbouw bij de Essenas.

Nieuwe ingrepen en gebeurtenissen in onze leefomgeving zijn er ook nu te melden bij het uitkomen van dit kringblad: het voormalige pand van Stoffels, op de hoek Kinkelenburglaan/Dorpsstraat, heeft het veld moeten ruimen voor een daar nieuw te bouwen appartementencomplex. Aan de Wolfhoeksestraat te Ressen hebben de laatste vaste bewoners van de monumentale boerderij, die daar in het tracé van de Betuwespoorlijn ligt, het pand inmiddels voorgoed verlaten.

Er is ook geschiedenis geschreven. Op 14 april is de nieuwe raad geïnstalleerd. Deze heeft formeel ingestemd met de uitbreiding van het college met een derde wethouder. De huidige maatschappelijke en ruimtelijke ontwikkelingen vragen om extra inzet van mensen en middelen. Ik spreek hierbij de hoop uit dat het nieuwe college zich, aan de vooravond van de gemeentelijke herindeling, ook extra zal inzetten voor het behoud van ons culturele erfgoed. In dit verband kan ik u overigens ook de bijdrage van Ferdinand van Hemmen over ons dijklandschap in dit blad aanbevelen.

Wat staat er nog meer in dit kringblad? Over de eerder genoemde "Warmoeshof" kunt u een en ander lezen, evenals over het pand van Stoffels en ons gemeentewapen. Het is verheugend om op te kunnen merken dat ook aan deze uitgave weer is bijgedragen door diverse leden van de kring en andere geïnteresseerden, waardoor er een gevarieerd aanbod van artikelen kan worden geboden. Zo leest u over "Het Hamerstuk" te Ressen, "Hent de Smid" en "De school in Ressen". Ook is het verslag opgenomen van onze goed bezochte thema-avond "Onder de rook van veldovens".

Tot slot wil ik u nog wijzen op onze eerstvolgende activiteit. Op 15 mei a.s. houdt de kring een schrijfavond in het kader van het project *Brieven aan de Toekomst* (zie ook verder in dit kringblad). Een aardig idee toch, om in een ontspannen sfeer uw eigen stukje geschiedenis te schrijven?

Marc Kocken

Het gemeentewapen van Bemmell

1. Hoe de gemeente Bemmell aan haar wapen kwam.

In het Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden - K.B. van den 23sten April 1919 lezen we in artikel 1:

Alle provinciën, gemeenten en andere publiekrechtelijke lichamen of instellingen, welke een wapen wenschen te bekomen, in het gebruik daarvan te worden bevestigd of het te zien gewijzigd, zullen zich daartoe tot Ons hebben te wenden onder overlegging van eene beschrijving en van eene teekening in kleuren van het verlangde wapen en van eene uiteenzetting der overwegingen, op grond waarvan dat wapen wordt gewenscht.

Op 28 maart 1931 vraagt B&W van de gemeente Bemmell in een brief aan den Hoogen Raad van Adel, departement van justitie, of er bij hen iets bekend is van een Bemmels gemeentewapen en of, indien er geen wapen bekend is, de Hoogen Raad daartoe een ontwerp kan maken. Er blijkt niets van dien aard te vinden te zijn en de Raad stelt voor *in zilver drie zwarte schaaktorens* te gebruiken, zijnde het wapen van het geslacht van Van Bemmell.

B&W gaan op onderzoek uit en krijgen verschillende antwoorden. Ferdinand Klaassen - zijn functie of specialiteit is niet aangegeven - uit 's-Hertogenbosch laat weten, dat hij in de wapenboeken van Vorsterman van Oijen geen wapen van de Van Bemmels heeft kunnen vinden. De secretaris van het Rijksarchief voor de Over-Betuwe geeft een overzicht van enige Heeren van Bemmell: *A. van Bemmell 1682 - J.B. van Bemmell 1698 - J.A. van Bemmell 1735 en J.B. van Bemmell 1736. Goossen van Bemmell was ambtman van Over-Betuwe van 1499 tot (niet ingevuld).* Hij tekent en beschrijft een *wit veld met drie zwarte leliën*.

De Rijksarchivaris van het Rijksarchief in Gelderland te Arnhem geeft aan, dat het wapen van Van Bemmell inderdaad bestaat uit drie zwarte schaaktorens op zilver. Hij raadt aan het ontwerp te laten tekenen door *de wapenteekenaar van den Hoogen Raad van Adel*. Hij geeft tevens aan hoe het in 1814 ingestelde wapen van de provincie Gelderland er uitzag. Dit heeft wel niets met het wapen van Bemmell te maken, maar de informatie is toch wel interessant. Het was een gedeeld wapen: *Rechts in blauw een omgewende, gekroonde, dubbelstaartige leeuw van goud, getongd en genageld van rood (Gelre); links in goud een leeuw van zwart, getongd en genageld van rood (Gulik).* Dit wapen is echter nooit officieel vastgesteld. Ten tijde van de Republiek voerden de Staten van Gelderland de beide leeuwen op twee verbonden schilden, die elk als helmteeken vertoonden den Gelderschen leeuw, omringd door witte pauwenveren. De hertogen uit het huis

van Egmond voerden ook reeds twee schilden, maar op het Gulikse schild het Gulikse helmteeken, zijnde een zwarten hondskop met rooden halsband in een zwarte vlucht.

Terug naar het wapen van Bommel. Op 16 mei 1931 stuurt het Rijksarchief Gelderland op verzoek van burgemeester Arn. Herckenrath een foto van twee lakzegels, waarop aan de achterzijde aangegeven wordt: a: het zegel van Alart van Bommel, 1551 en b: het zegel van Thomas van Bommel.

De burgemeester vindt een wapen met alleen drie schaaktorens wat sober. Hij vraagt aan de heer H. van Leeuwen, *decoratieschilder en wapenschilder van H.M. de Koningin* een ontwerp te maken. Eerst moet er dan een beschrijving van het wapen komen van den Hoogen Raad van Adel. Als die akkoord is, wordt door de heer Van Leeuwen een schetsontwerp gemaakt. Ondertussen schrijft het Rijksarchief Gelderland, dat er twijfels zijn over de te verkrijgen toestemming, omdat in de regel geen familiewapens aan gemeenten worden gegeven. Bommel moet betogen, dat het hier een *uitgestorven geslacht geldt, gelijknamig met de gemeente*.

Na enig heen en weer geschrijf tussen diverse instanties, stuurt het departement van justitie een afschrift van het KB van 14 december 1931 n° 53, waarbij aan de gemeente Bommel een eigen wapen is verleend (zie blz. 4).

14 December 1931.

-2.07.13

No. 53.

 ij *ilhelmina*, *bij de gratie Gods.*
Koningin der Nederlanden. Prinses van
Oranje-Nassau. enz. enz. enz.

Besknikkende op het aan Ons gericht adres van den Raad der gemeente Bemmell om verleening van een eigen wapen aan die gemeente;

Gelet op het besluit van den Souvereinen Vorst van 24 December 1814, No. 32 en op het Koninklijk besluit van 23 April 1913, Staatsblad No. 181;

Op de voordracht van Onzen Minister van Justitie van den 10 December 1931, 1e. Afdeling A, No. 1017;

HEBBEN GOEDGEVONDEN EN VERSTAAN:

aan de gemeente B e m m e l , provincie Gelderland, een wapen te verleen, waarvan de beschrijving luidt als volgt:

In zilver drie schaaktorens van sabel.

Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee paarlen:

Schildhouders:

twee omziende hazewindhonden van natuurlijke kleur, met halsbanden van keel, omboord en geringd van goud.-

Onze Minister van Justitie is belast met de uitvoering van dit besluit.

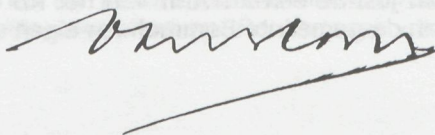
's-Gravennage, den 14 December 1931.

(get.) W I L H E L M I N A .

De Minister van Justitie,
(get.) J. DONNER.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Justitie,
(get.) V A N B L O M .

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal voornoemd,

De officiële omschrijving van het wapen van Bemmél luidt: In zilver drie schaaktorens van sabel (= zwart). Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee paarlen. Schildhouders: twee omziende hazewindhonden van natuurlijke kleur, met halsbanden van keel (= rood), omboord en geringd van goud. Het wapen is ontleend aan dat van het geslacht van Bemmél (in zilver drie zwarte schaaktorens), welk geslacht in de Betuwe een belangrijke rol heeft gespeeld en ook te Bemmél gegoed was. Tevens was deze familie verwant aan vroegere bewoners van kasteel "Doornenburg" (gelegen te Doornenburg, gemeente Bemmél). De hazewindhonden, als schildhouders van het wapen, zijn ontleend aan twee, in het Rijksarchief te Arnhem zich bevindende, zegels van Bemmél, n.l. dat van Alart van Bemmél, hangend aan een charter van 1551 en dat van Thomas van Bemmél, aan een charter van 1619. Beide zegels vertonen behalve drie schaaktorens, als helmteken de hazewind.

Opmerkelijk is, dat op de wandschildering in de Hervormde Kerk in Bemmél de schaaktorens van Joost van Bemmél ($\pm$ 1559) geen dwarsbalk vertonen, terwijl we die wel aantreffen op de zegels van Alart en Thomas van Bemmél. Zo is het ook eigenaardig, dat in de officiële stukken gezegd wordt, dat het geslacht Van Bemmél uitgestorven zou zijn, terwijl er in deze tijd allerlei familiebijeenkomsten worden gehouden van mensen met de naam Van Bemmél. Er werd in 1931 overigens wel snel gewerkt. Veel brieven werden per kerende post beantwoord.

2. Perikelen rond het wapen van de gemeente Bemmél

Op 26 februari 1932 wordt de drukkerij Herberts te Elst verzocht bij officiële berichtgeving het wapen van de gemeente af te drukken. De heer Louis de Breet, kunstschilder te Arnhem, herinnert in een brief d.d. 31 maart 1932 aan een afspraak als zou hij het gemeentewapen mogen schilderen. Op 13 april 1932 vraagt de N.V. Koninklijke Plateelbakkerij "Zuid-Holland" een afbeelding van het gemeentewapen voor het maken van een wandbord. Op 5 april 1941 vraagt de fa. Jansen Braam, Kerkelijke Kunst Nijmegen een afdruk van het gemeentewapen, teneinde een vaandel voor Bemmél te kunnen vervaardigen. Diverse mensen vragen afdrukken van het gemeentewapen omdat ze menen, dat dat wapen gerelateerd zou zijn aan hun families. Zelfs uit Japan komt een verzoek om zo'n afdruk van de heer Kosaku Utsumi uit Yokohama ten behoeve van zijn studie heraldiek. Hij zoekt wapenschilden van "beroemde" gemeenten. Verder zijn er nog verschillende verzoeken gedaan om afbeeldingen van het gemeentewapen voor verzamelingen. Die werden alle gehonoreerd.

In het archief vonden we ook correspondentie met de fa. H.E. Janssen-Schellings "brood en banketbakkerij, koloniale waren, annex café-restaurant *Het Wapen van Bemmél*" over het gebruik van het wapen van de gemeente Bemmél. De fa. Janssen krijgt wel toestemming om voor haar horecabedrijf

de naam "Het Wapen van Bemmél" te gebruiken, maar mag afbeeldingen van dit wapen niet afdrukken op briefpapier, suikerzakjes, servetten, e.d.. Op een later ingediend verzoek krijgt de fa. Janssen wel toestemming de inmiddels reeds gedrukte voorraden op te gebruiken. Op een verzoek van de fa. Introduct uit IJsselstein om het gemeentewapen te mogen gebruiken om stickers te maken voor de fa. Van Appeldoorn wordt afwijzend beschikt.

In 1965 vraagt het *Museum der Heraldiek van Benelux* in Temse (België) een wapenschild van de gemeente Bemmél op paneel 35/35 cm, ingelijst met vermelding van de gemeentenaam en het jaar van toekenning. De gemeente Bemmél zegt dit toe.

3. De gemeentevlag.

Op vragen van de heer Kl. Sierksma, lid van het Heraldisch Genootschap d.d. 8 oktober 1958 over het gemeentewapen en de gemeentevlag deelt de gemeente Bemmél mede, dat zij geen vlag heeft, maar dat bij sommige gelegenheden een voorlopige gemeentevlag wordt gebruikt. Deze bestaat uit twee banen: de bovenste geel en de onderste donkerblauw. Als op 19 mei 1980 het Vlaggendocumentatiecentrum Nederland in Amsterdam vraagt naar een eventuele Bemmelse vlag, wordt geantwoord, dat er zo'n vlag bestaat: een wit veld met daarop drie zwarte schaaktoren (Bemmels). Wanneer die witte vlag werd vastgesteld stond niet in de stukken.

Met dank aan de mensen van het archief van de gemeente Bemmél, die de voor dit artikel gebruikte documentatie zo bereidwillig ter inzage gaven.

Joop Verburg

Een oude foto

Een paar jaar geleden kreeg ik de foto, die op de volgende bladzijde is afgedrukt, van mevrouw Janssen, van "Het Wapen van Bemmél". Zonder verdere informatie, behalve dat het hier communicantjes betreft. Traditiegetrouw deden katholieke kinderen in de eerste klas van de lagere school in mei hun 'Eerste Heilige Communie'.

De foto is waarschijnlijk uit de zestiger jaren. Gemaakt op een zonnige zondag in de Dr. Poellstraat, dichtbij de kruising met de Dorpsstraat. De stoet is op weg naar de kerk aan de Loostraat. De nonnen die de meisjes begeleiden, zijn de zusters Franciscanessen uit het klooster aan de Dr. Poellstraat.

Op de foto meen ik te herkennen: zuster Josefa, die in mijn jeugdjaren de zorg voor de kleuterklas had en zuster Chrysogona van de eerste klas.

Ook Zuster-portier, waar ik de naam niet van weet, maar die weleens 'n schoolkind riep om bij bakker Janssen een boodschap te doen. Je kreeg dan een briefje en een rieten mandje mee. Bij de bakker gaf je dan het mandje en het briefje af en achter de schermen werden er krentenbollen ingedaan, zorgvuldig afgedekt met een geblokte doek die in het mandje lag.

De Keukenzuster meen ik ook te herkennen. Haar naam weet ik niet, maar als kind noemden wij haar de Kolenzuster. Zij sjouwde met bakken kolen naar de kelder voor de verwarming van de school. Ook zagen we haar weleens de stoep schrobben.

Herkent u zichzelf op deze foto? In welk jaar is de foto gemaakt? Kent u wellicht de namen van de zusters? Hebt u informatie voor ons, belt u dan met een van de bestuursleden of met ondergetekende. Het telefoonnummer vindt u op de achterpagina van dit blad.

Maria Janssen

Een prima lezing bij de Historische Kring Gente

Op woensdag 18 maart jl. waren we met een kleine Bemmelse delegatie te gast bij onze Gendtse vrienden. Daar hebben we genoten van een drukbezochte lezing met dia's over dijklandschappen, waaien, kolken en strangen, door Ferdinand van Hemmen (historicus) en Har Kuijpers (landschapsarchitect).

Het was ons direct duidelijk, dat deze lezing ook voor onze leden interessant zou zijn. Niet alleen vanwege het enthousiaste verhaal en de prachtige dia's, maar ook vanwege de boodschap die er doorheen liep en die uitmondde in een oproep tot samenwerking van alle betrokken partijen bij het streven naar behoud van ons Overbetuwse dijklandschap.

In de contacten die wij naderhand met Ferdinand van Hemmen hebben gehad, hebben wij vastgesteld, dat hij bereid is zijn lezing ook bij ons te geven. Wij zullen daar zeker ook gebruik van maken. Een "probleem" hierbij is echter, dat wij ons programma voor de komende thema-avonden al hebben vastgelegd. Daarom zal het vermoedelijk eerst in 1999 kunnen.

Omdat wij het belangrijk vinden dat de oproep die op 18 maart in Gendt werd gedaan al eerder onder uw aandacht wordt gebracht, hebben wij Ferdinand van Hemmen gevraagd zijn pleidooi voor het behoud van het dijklandschap alvast in een artikel voor ons blad samen te vatten. Hierna treft u zijn bijdrage aan. Wij bedanken Ferdinand van Hemmen voor zijn medewerking en vragen onze lezers de komende tijd met ons mee te denken over de oproep waarmee hij afsluit.

Gerard Sommers

Landschap van waaien, strangen en dijken kan de leefbaarheid in de Betuwe sterk bevorderen

Hier en daar spiegelen ze nog langs de dijken. Het zijn de dijkdoorbraakkolken. Vaak zijn het grondeloos diepe wateren, in de Betuwe ook wel waaien genoemd. Voor de streek hebben ze grote historische betekenis. Het zijn immers littekens van watersnoodrampen. Ze herinneren aan dijkbreuken en aan peilloos menselijk en dierlijk leed. Ook laten die waaien zien hoe men vroeger dijken herstelde en nieuwe dijkbreuken probeerde af te wenden. Vandaar, dat niet alleen de waaien interessant zijn maar ook elementen als dijkbochten, kwelkaden en bosschages ontstaan op de zandmassa's die na een dijkbreuk uit de diepten van een nabije kolk zijn gespoeld.

Verder mag een ander facet van de waaien niet worden vergeten: hun mystieke achtergrond. Volgens de overlevering vormen ze nogal eens het toneel van toverachtige verschijnselen. Zoals dansende vlammen, naargeestig klokgelui, een schrikrijgende grafstem, een betoverend mooie witte dame of een grimmige zwarte ridder. Door al dat spookgedoe ademt menige kolk een geheimzinnige sfeer. Al met al vormen de waaien met hun directe omgeving fascinerende ensembles. Taferelen, waarop de Betuwnaren ronduit prat zouden moeten gaan.

Helaas wordt het belang van de waaien voor de streek niet genoeg onderkend. Rond meerdere kolken doen zich dan ook alarmerende ontwikkelingen voor. Verstedelijking en commerciële activiteit vormen een bedreiging. Eigenlijk hoeft dat helemaal niet. Want door hun schoonheid zijn de waaien juist een sieraad in het woonmilieu. Bovendien zijn ze kenmerkend voor de streek en ontsluiten ze een belangrijk stuk geschiedenis. De oude kolken maken de Betuwe daardoor extra aantrekkelijk voor recreatie en educatief toerisme. Het is daarom zinvol, dat er aan een zekere bewustwording wordt gewerkt. Daarmee kan het besef worden versterkt, dat de waaien en dijken voor de streek de krenten in de pap zijn. 'Krenten', die het welzijn in de Betuwe flink kunnen bevorderen.

De buitendijkse kolk bij Haalderen, met rechts de dijk richting "De Ronduit"

Dit geldt met name voor de Boven-Betuwe. Drie gemeenten - Huissen, Bemmelen en Gendt - maken zich hier op voor een fusie. Voor de nieuwe gemeente heeft het dijklandschap bijzondere betekenis. Het vormt namelijk het opvallendste bindende element binnen die gemeente. Huissen, Angeren, Doornenburg, Gendt, Haalderen en Bemmelen liggen alle bij de bandijk. Een dijk, die rijk is aan historische elementen, waaronder eeuwenoude kolken, imposante strangen (oude rivierlopen) en voormalige

verdedigingswerken, zoals de Sterreschans. Dit landschapsschoon wordt begrensd door uitgestrekte uiterwaarden, waarin in de toekomst de natuur flink aan haar trekken zal komen. Aan de periferie van de gemeente-nieuwe-stijl zal daardoor een bont geschakeerd landschap ontstaan.

Dit gebied kan een héél speciale functie krijgen. Het is zaak dat binnen de nieuwe gemeente saamhorigheid ontstaat. De mensen moeten zich op de een of andere manier betrokken gaan voelen bij het gebeuren in de andere plaatsen. De dijk kan daarbij een inspiratiebron zijn. Want hij symboliseert als het ware al de eenheid binnen de nieuwe gemeente. Dit idee kan worden versterkt door aan het dijkenlandschap extra aandacht te geven. Gedacht kan hierbij worden aan maatregelen om elementen als waaïen en strangen méér herkenbaar te maken. Soms zijn die plassen aangetast door verlanding. Of ze zijn amper te onderscheiden door de nabije aanwezigheid van hoogopgaand geboomte of klei- en zandputten. Door bescheiden landschappelijke ingrepen is het heel wel mogelijk aan die historische wateren hun oude glorie terug te geven. Dit herstelwerk hoeft geen bergen geld te kosten. En met fantasie en tact zijn hiervoor de nodige fondsen te vinden.

Als het dijkenlandschap in al zijn facetten goed herkenbaar is, loont het des te meer hier de recreatie te stimuleren. Nagedacht zou kunnen worden over voorzieningen als routebeschrijvingen, informatieborden en pleisterplaatsen. Ook zou men zich kunnen bezinnen op verkeersmaatregelen waarmee de veiligheid van wandelaars en fietsers op de dijken kan worden gewaarborgd. Aan dit program kan ook nog een nuttig educatief project voor de nieuwe gemeente worden gekoppeld. Gelegen bij de dijk, zou iedere gemeenschap aan de hand van een gidsje en een aantal panelen wat over haar eigen achtergronden kunnen vertellen. Fietsend of wandelend over de dijk, zou men zo kennis kunnen nemen van historie en actualiteit van de andere plaatsen binnen de gemeente.

Van wezenlijk belang is dat de ideeën over de kolken, strangen en dijken uit de streek zelf komen. Breed overleg is nodig om een goed, coherent plan te kunnen smeden. Historische kringen, natuurwerkgroepen, VVV en ambtenaren kunnen daarbij een sleutelrol spelen. Op hun verlanglijstje zouden kunnen staan: een inventarisatie van waaïen en strangen in de Boven-Betuwe, een overzicht van maatregelen om deze plassen in hun oude luister te herstellen en een recreatief/educatief plan. Om resultaat te kunnen boeken, zal men over grenzen heen moeten denken. Er zal moeten worden samengewerkt: een prachtige warming-up voor het spoedige samengaan van de huidige drie gemeenten. En meteen een veelbelovende aanzet tot de vorming van een leefmilieu, waarin wonen en zaken doen hand in hand gaan met leefbaarheid, saamhorigheidsbesef en identiteit.

Ferdinand van Hemmen

"Hent de Smid" uit Haalderen

In 1927 nam Hendrikus Reijmers de smederij van Lamers te Haalderen over. De werkplaats van de heer Lamers, die al enige tijd voor de overname was overleden, was gelegen schuin tegenover de huidige kerk, aan wat toen de Dorpsstraat heette en nu de van der Mondeweg is. In het betreffende pand was ook een postagentschap(je) gevestigd, dat in die jaren beheerd werd door Leentje Lamers.

De smederij in 1928 nog in één pand met het postagentschap gevestigd

Hendrikus Reijmers werd in 1903 in Angeren geboren. Hij was één van de acht kinderen uit het gezin Reijmers, waarvan de vader als timmerman op de steenfabriek werkzaam was. Ook de jonge Reijmers ging daar na zijn lagere schooltijd aanvankelijk naar toe, maar hij had het er niet erg naar zijn zin. Zijn eerste ervaringen in de smederij deed hij op als knecht van Steenhof in Bemmel. Later werkte hij ook nog bij Lintsen in Driel. Naast de werkzaamheden overdag volgde hij 's-avonds de opleiding voor smid aan de ambachtsschool. In 1927 behaalde hij het rijksdiploma voor hoefsmid. Dat diploma stond in die jaren in heel hoog aanzien. Eenmaal in het bezit ervan, besloot Reijmers dan ook eigen baas te worden.

TOEGEKENNEN AAN

TE

St. Nicholas

Chingizian

De Examencommissie,

ନିମ୍ନଲିଖିତ

w.g. DE VOORZITTER J. W. M. Meerm

5. Oliva. 1927

THE SECRETARIS

Alcandro Stuei.

Only Dr. V. K. Singh

De eerste jaren reisde Reijmers nog dagelijks op en neer tussen Angeren en Haalderen op zijn Harley Davidson. De wegen waren in die tijd nog niet verhard en het rijden vergde veel concentratie. En zo kon het gebeuren dat hij op een dag naar Haalderen reed en daar pas bij aankomst merkte, dat zijn vader niet meer achterop zat. Na een angstige terugrit langs dezelfde route, zoekend in de berm en in de sloot, kwam hij er uiteindelijk achter, dat vader al bij het weggaan van huis de motorfiets onder zich vandaan had zien rijden.....

Het nieuw gebouwde woonhuis met winkel en smederij aan de van der Mondeweg

In 1930 verloofde Reijmers zich met Greet Scheffer, de oudste dochter van een tuinder uit Huissen-Zand. Zij trouwden in 1931. Het echtpaar Reijmers betrok toen het nieuw gebouwde woonhuis met winkel en smederij aan de huidige van der Mondeweg. Deze straat was toen nog een onverharde weg, waarlangs slechts enkele woningen stonden en waarover een tramlijn liep. De plek waar Reijmers zich vestigde, was tot dan toe als boomgaard in gebruik geweest. Met de aankoop van de grond en het huis was een bedrag van in totaal ongeveer f 12.000 gemoeid. Hoewel hij goed had gespaard, had Hendrikus Reijmers een dergelijke grote investering niet kunnen doen zonder hulp. Deze hulp kwam van "ome" Toon Spanbroek, met wie Reijmers over het idee van een eigen bedrijf gesproken had. Deze "ome" Toon, die in Haalderen woonde, samen met zijn eveneens ongetrouwde broer ("ome" Hent) en zuster ("tante" Marie) beschikte over geld, verdiend met het vetweiden van vee en bij de handel in vee en onroerend goed. Ze sloten een onderhandse lening af en kwamen overeen dat Reijmers zou terugbetalen "zo gauw als hij dat kon".....

In de jaren dertig kende Haalderen nog een omvangrijke middenstand, handel en ambacht. Zo waren er onder meer een aannemers-/timmerbedrijf (Mom), een transportbedrijf (Weijers), een fouragehandel (Spanbroek), een klompenmakerij (Wisman), een jamfabriek, een kleermaker (Bakker), een manufacturenhandel (Reuskens), een fietsenmakerij (Puntman) en een bakkerij, tevens levensmiddelenzaak (Peperkamp). Er was een vijftal cafés, in een enkel geval in combinatie met een bakkerij (Peelen).

Reijmers handelde in de beginjaren voornamelijk in de gebruikelijke smederijartikelen, waaronder ook de wat grotere landbouwartikelen, maar hij deed ook in fietsen. Dat de fiets in die tijd nog een luxe-artikel was, blijkt wel uit het feit dat er niet meer dan drie fietsen in de winkel stonden.

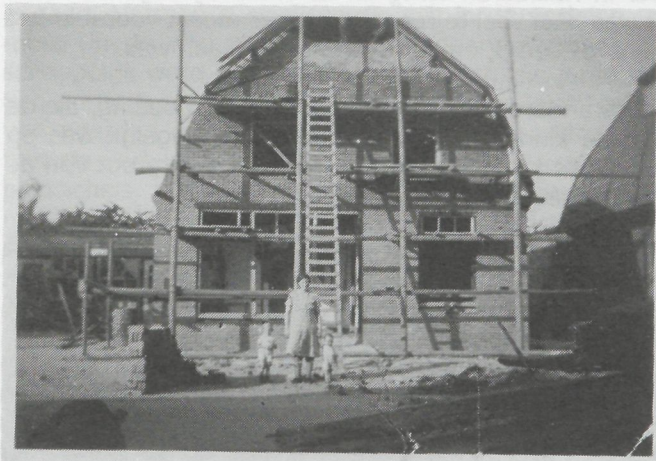
Het onderhouden van fietsen had Reijmers geleerd in de periode dat hij bij Lintsen in Driel werkte. In die dagen was het overigens wel zo, dat van een smid werd verwacht dat die alles kon. Het oorspronkelijke assortiment huishoudelijke artikelen in de winkel werd snel uitgebreid.

Het echtpaar Reijmers bij de winkel. Deze foto is in 1936 gemaakt.

In de smederij van Reijmers was voor meerdere mensen werk. Meestal waren er twee knechten. Daar zat wel een behoorlijk verloop in. Veel smeedijzer werd gemaakt voor de kerk van Haalderen, die in het begin van de jaren dertig werd gebouwd. Daaronder was ook het kruis, dat uit één stuk werd gesmeed met hulp van Nissen, de smid uit Doornenburg. Daarnaast werden veel paarden beslagen. Reijmers had op dat punt een uitstekende naam. Hij was immers rijks erkend hoefsmid en hij werd om zijn vakbekwaamheid door veel veeartsen aanbevolen, met name voor moeilijkere gevallen.

Veel van de klanten waren boeren uit Gendt en Doornenburg, die op de terugweg van de veilingen uit Ressen en Elst, hun paarden bij Reijmers van nieuwe ijzers lieten voorzien. Het kwam regelmatig voor dat 5 - 6 paarden

bij de smederij stonden te wachten. Na de oorlog werd bij het beslaan van paarden gebruik gemaakt van een noodstal, een soort frame van ijzeren buizen, waarin een paard met riemen zó vastgezet kon worden, dat er nauwelijks nog bewegingsruimte was. De noodzaak om hiervan gebruik te maken hing samen met de komst van Canadese paarden, die hier waren aangevoerd om het tekort aan inheemse paarden, dat door de oorlog was ontstaan, aan te vullen. Deze paarden waren nog nooit met hoefijzers beslagen geweest en werden behoorlijk wild als dat moest gebeuren. Na de oorlog was "Hent de Smid" ook regelmatig aanwezig op concoursen-hippique om problemen met hoefijzers te verhelpen.

Mevrouw Reijmers met twee van haar kinderen. Het herstel van de oorlogsschade aan het huis is volop bezig.

Het woonhuis van Reijmers kwam niet schadevrij door de oorlog. In het laatste oorlogsjaar werden met name de voorgevel en de kap van het woonhuis zwaar beschadigd. De werkplaats bleef redelijk ongeschonden, al werd deze vrijwel leeggeroofd.

De familie Reijmers had het huis direct na het stilvallen van de operatie Market-Garden in september 1944 moeten verlaten om via Bommel, Lent en Beuningen uiteindelijk in Esch (bij Boxtel) terecht te komen. Daar werd het gezin bij een boer ondergebracht, maar later over meerdere families verspreid. In de herinneringen van de kinderen van Reijmers was het dáár-om geen leuke tijd, maar ze werden wel goed verzorgd door de families, waarmee ze nog lang na de oorlog een hechte band hebben gehad.

In Esch werkte vader Reijmers in de plaatselijke smederij en stond hij de smidsvrouw met raad en daad bij, nadat haar man, de smid, en een zoon om het leven waren gekomen door het ontploffen van een landmijn en zij achterbleef met vier kinderen.

In het gezin van Reijmers werden in totaal 10 kinderen geboren. Dat waren Herman (1933), Henk (1934), Annie (1935), Jo (1936), Bernard (1937), Frits (1939), Liesje (1941), Bertus (1942), Theo (1944) en Gonnie (1947). Liesje overleed zes weken na haar geboorte. Frits en Bertus werden slechts 45, respectievelijk 46 jaar oud.

Herman en Henk waren zo oud, dat zij na het einde van de oorlog hun vader konden helpen bij het opruimen van de puinhopen en het weer bewoonbaar maken van het huis. In de eerste tijd deden ze dat vanuit Huis-sen, waar ze waren ingekwartierd bij de schoonmoeder van Reijmers. In augustus waren ze weer in Haalderen terug en de smederij begon meteen weer volop te lopen. Er was heel veel te repareren en er moest vooral in het begin nogal worden geïmproviseerd, omdat overal gebrek aan was.

De winkel liep goed, onder andere door de oorlogsschadevergoeding, die de mensen ontvingen, door de kinderbijslag en doordat het mogelijk was op afbetaling te kopen. Na enkele jaren kon de winkel worden vergroot van de linkerzijde naast de deur tot de gehele voorkant.

Eind 50-er jaren beslaat de winkel de hele voorgevel en komt er een benzinepomp

Ook de werkzaamheden breidden zich allengs uit. Zo werden het leggen van elektrische leidingen en het monteren van lichtpunten in huizen en het installeren van pompen in huis en in de wei belangrijke activiteiten. Herman en Henk gingen in het bedrijf van hun vader werken. In het begin moesten ze dat combineren met het volgen van onderwijs. Annie was, totdat ze trouwde, in het gezin en in de winkel werkzaam.

In de jaren vijftig werd een perceel grond links van de smederij gekocht. Daar bouwde Herman, vóórdat hij in 1960 trouwde, vast aan de smederij, een woonhuis met winkel. De smederij werd naar achteren vergroot, omdat bij de bouw van Herman's huis een klein gedeelte van de smederij was afgegaan. Herman specialiseerde zich in de verkoop van rijwielen en brommers (in de winkel) en reparatie daarvan (in de smederij, die gemeenschappelijk werd gebruikt). Henk was enkele jaren eerder elders gaan werken en Bertus was in zijn plaats gekomen. Het teruglopen van het beslaan van paarden en van het verrichten van smidswerk werd gecompenseerd met de verkoop van apparaten zoals kolenkachels, fornuizen, oliekachels, gaskachels, wasmachines, koelkasten, centrifuges, radio's en televisies en met de verkoop van benzine en gas. De verkoop van de apparaten geschiedde ook aan huis met behulp van folders en catalogussen. Lang was op zondagmorgen de winkel open en werd er op het "kantoortje", meestal met een borreltje erbij, menig handeltje gedaan.

Hendrikus Reijmers overleed in 1966 op 63-jarige leeftijd. Mevrouw Reijmers zette de zaak daarna voort met haar zonen Bertus en Jo, die tevens in het onderwijs werkzaam was. Bertus voerde, als goede vakman, het aangenomen werk uit en Jo deed de inkoop en de administratie en hielp bij de verkoop. Na een vernieuwing van het winkelinterieur werd in 1968 een gemoderniseerde zaak, in de vorm van een klein warenhuis, heropend. Bij wijze van openingsstunt werd een kleurentelevisie in de etalage gezet en voor de winkel was het dan ook een drukte van belang.....

De foto hiernaast toont Hendrikus Reijmers op latere leeftijd.

In 1970 werd de winkel van Hendrikus Reijmers gesloten. Er was veel klandizie, er werd goed verkocht en aan werk was geen tekort, maar voor Jo werd de combinatie van winkel en onderwijs te zwaar en Bertus had de ver-eiste diploma's niet in zijn bezit. Misschien zouden enkele jaren later de

toenemende mobiliteit van de inwoners van Haalderen en omgeving en stuntende grootwinkelbedrijven in Arnhem en Nijmegen sluiting van de winkel toch noodzakelijk gemaakt hebben. De gewone en luxe huishoudelijke artikelen, kleine elektro-huishoudelijke apparaten en verlichtingsartikelen gingen bij de sluiting over naar de winkel van Herman, die uitgebreid werd. Herman ging ook de benzinepomp runnen en resterend smidswerk verrichten.

Bertus ging in Duitsland werken en kwam later in dienst bij Herman. Toen hij in 1978 trouwde, was het ouderlijk huis zodanig verbouwd, dat hij met zijn gezin en moeder Reijmers er gescheiden van elkaar konden wonen. Mevrouw Reijmers overleed in 1992 op 86-jarige leeftijd. Het ouderlijk huis bleef niet in het bezit van de kinderen Reijmers. Het werd verkocht aan de heer Duijf, die er met zijn gezin ging wonen.

De beide panden in maart 1998; het middendeel herinnert nog aan de smederij

Herman was na 1970 geleidelijk aan steeds meer gaan werken in min of meer ambachtelijke zin aan wenteltrappen en siertrappen. Er werd een hal gebouwd, die zich uitstreckte over en achter de vroegere smederij. Het maken van ijzer- en staalconstructies kreeg de overhand. Het bedrijf, met de naam REWE (afgeleid van de namen **Reijmers** en Van **Weezel**, diens echtgenote), werd in 1996 verkocht aan de Bemaco uit Gendt. Eind 1997 is het bedrijf verhuisd naar een grote bedrijfshal op het bedrijventerrein "De Houtakker" in Bemmelen. In feite kwam daarmee een definitief einde aan de smederij-activiteiten van de familie Reijmers in Haalderen.

Dit artikel kwam tot stand in nauwe samenwerking met Herman en Jo Reijmers, die ook het materiaal beschikbaar stelden. Ik wil beiden bedanken voor hun tijd en inzet. Daardoor was het mogelijk de "geschiedenis" van Hendrikus Reijmers, in Haalderen bekend als "Hent de Smid", te schrijven.

Het was boeiend om te zien hoe de ontwikkelingen in de aard van zijn bedrijf en in de samenstelling van het assortiment de ontwikkelingen in de leefomstandigheden en behoeften van de bevolking van Haalderen vanaf de jaren twintig van deze eeuw weerspiegelen.

Gerard Sommers

Oud archiefmateriaal

De gemeente Bemmelen in 1898

Wat verdiende men in dienst van de gemeente in het jaar 1898?

Burgemeester Van der Monde was goed voor een jaarsalaris van f 1.275. In zijn functie als waarnemend gemeentesecretaris stond hij overigens voor nog eens f 825 op de loonlijst. Wethouder Van Oppenraaij stond te boek voor f 40 per jaar, waarboven f 53,33 aan presentiegeld werd uitgekeerd. Wethouder Geene verdiende f 14,35½ met een presentiegeld van f 10,16 en wethouder Leijser, die wethouder Geene per 27 augustus opvolgde, had een jaarinkomen van f 14,88½, vermeerderd met f 16,50 presentiegeld.

De veldwachters verdienden f 400 per jaar, aangevuld met een kledingtoeslag van f 60. De heer Jansen, gemeentebode, was goed voor f 80 per jaar. De hoofden van de openbare scholen ontvingen f 879,60 netto per jaar.

Dr. J.H. van Bouwdijk Bastiaanse, plaatselijk geneeskundige, ontving voor Bemmelen f 800 en daarnaast als waarnemend geneeskundige te Angeren nog eens f 400. Als "waarnemend vroedvrouw" ontving hij bovendien een bedrag van f 350. Dr. R. Hol, de Gendtse dokter, ontving voor zijn waarneming in Doornenburg f 400. Johanna Rensen, vroedvrouw te Doornenburg, verdiende f 175, terwijl de heer W.L. Gitzels, plaatselijk veearts te Bemmelen van de gemeente f 325 ontving.

Joop Verburg

Brieven aan de toekomst

In ons vorige kringblad hebt u de brief van Ineke Strouken kunnen lezen over het initiatief van het Nederlands Centrum voor de Volkscultuur over het project *Brieven aan de Toekomst*.

De Historische Kring Bemmelse wil graag op dat project inhaken en daartoe zijn de volgende activiteiten gepland:

De verschillende Bemmelse en Haalderense scholen worden benaderd met het verzoek de kinderen van de hoogste klassen van de basisscholen en de leerlingen van het voortgezet onderwijs de mogelijkheid te bieden een brief aan de toekomst te schrijven. Op de basisscholen zou dat, indien mogelijk, op vrijdagmiddag 15 mei 1998 kunnen gebeuren, waarna de brieven door ons worden opgehaald en verzonden. Hoe het op het Over-Betuwe College wordt georganiseerd, wordt nog besproken. De eerste reacties zijn positief.

Voor volwassenen, die aan het project willen deelnemen, staan drie mogelijkheden open:

- U kunt op 15 mei een brief schrijven en die zelf verzenden aan: Brieven aan de Toekomst, Postbus 15598, 3503 AZ Utrecht. De PTT geeft een speciale postzegel uit.
- U kunt uw brief thuis schrijven en deze vervolgens op vrijdagavond 15 mei 1998 vanaf half acht in Cultureel Centrum De Kinkel in Bemmelse afgeven aan de daar aanwezige bestuursleden van de kring.
- U kunt op de avond van de 15de mei uw brief schrijven op de schrijf-avond die de Historische Kring Bemmelse vanaf half acht organiseert in De Kinkel.

De brieven worden in de beide laatstgenoemde gevallen door ons – ongeopend – verzonden, tezamen met die van de deelnemende schooljeugd. In de bij dit kringblad gevoegde folder van het N.C.V. kunt u er meer over lezen. Laten we proberen deze actie met ons allen tot een groot succes te maken.

Wij hopen op uw komst op 15 mei. Wij zien het als bestuur tevens als een mooie aanleiding om, met een kopje koffie erbij, eens even met u "bij te praten".

U schrijft toch ook een brief?!

Joop Verburg

Straatnamen in Bemmelen, Haalderen en Ressen

De Plak, Loostraat en Dorpsstraat

De kaart die op de middenpagina van dit kringblad is afgedrukt, is een kopie van een kaart uit 1633 die werd gemaakt naar aanleiding van een geschil over het grondgebied van "Huize Bemmelen".

Deze tekening heb ik gekozen omdat hierop de Dorpsstraat is aangegeven. Op de kaart is ook de omgeving van de Dorpsstraat goed te zien. Het kaartje biedt ons een unieke mogelijkheid een wandeling te maken door het Bemmelen van dat jaar.

Rechtsboven ziet u de hervormde kerk. De brede weg naar links volgend kunt u "De Kinkelenburg" zien liggen, destijds bewoond door Jr. Ranwijk (Randwijk). Dan gaan we over een sloot, via een bruggetje. Aan deze sloot (de Bemmelse Zeeg) ligt het kasteel "Brugdijk", bewoond door Jr. Waeck. De sloot naar boven volgend, ziet u op de kaart het woord *Gemeen*; dat is het grondbezit van de gezamenlijke dorpsbewoners.

We blijven de brede weg volgen. Dat is de tegenwoordige Dorpsstraat, maar toen was het de Heerstraat naar Huissen. Links zien wij een weg, die naar "Huize Bemmelen" leidt. Bij de volgende splitsing, waar de dorps-smid woont, slaan wij linksaf en gaan de *Gemeen*en *Wege* in; dit is de tegenwoordige Loostraat.

Rechts zien we een laan met op het eind kasteel "De Pol". Wij vervolgen de Gemeenen *Wege* (Loostraat) en komen terecht bij de Vijool (herberg?). De straat rechts heette *Inde Plagh* (De Plak). De straat die onder op de tekening is te zien, heet *Gemeen*estraat. Uiterst rechtsonder ligt "De Westhoff". Rechts van "Huize Bemmelen" staat: *Leege* en *Hooge Calver Wey*.

Nog te vermelden is dat de Dorpsstraat een dijk is geweest, wat nu nog aan de hogere ligging is te zien. De naam van de Loostraat is ontleend aan de strook bos die er ooit op deze plaats was. "Loo" betekent namelijk bos!

Eef Arns

Bron: *Toegang tot het Verleden* van A. Bredie.

Het Hamerstuk te Ressen

'Eene Hofstede gelegen onder Ressen "Het Hamerstuk" genaamd,' aldus het begin van een acte van 31 juli 1877.

Hamerstuk: punt dat in een vergadering zonder bespreking of stemming (met hamerslag van de voorzitter) wordt aangenomen. Aldus de verklaring in een Nederlands woordenboek. Maar zo simpel ligt het hier niet. Ook niet zo simpel als de heer Bredie in zijn boekje "Toegang tot het Verleden" betoogt, als zou het de vorm van het stuk land weergeven.

Voor degenen, die ter plaatse niet zo bekend zijn ter verduidelijking de locatie: Het pand was gelegen aan de Woerdsestraat 7, de vroegere oude postweg van Arnhem naar Nijmegen, één van de oudste wegen van Nederland, namelijk de verbinding tussen de Bataafse nederzetting te Ressen op en rond de "Kerkenhof" en "Ouden Hof" met de vluchtburcht van de Bataven op de hooggelegen Kopse Hof aan de rand van Nijmegen. Het was een lijnrechte verbinding, gelegd op een oude rivierbedding, waarin zich het mooiste materiaal voor verharding bevond, namelijk grof zand en grind. De naastgelegen hogere oeverwallen vormden in het nog onbedijkte gebied in de vroegste tijden al een uitstekend woongebied. Voorbij het oude Spieker, noordwaarts gezien, boog de weg naar het oosten. Dit gedeelte is nu vervallen, maar de voortzetting van deze weg aan de noordkant van de Ressensestraat heet nog steeds de Oude Postweg en zet zich aan de noordkant van het Kattenleger voort als Sillestraat, richting Rijkerswoerd.

Was het dan zo'n oud gebouw, dat het zich in de historie van Ressen met de kerk van Ressen kon meten?

Helaas werd het oude pand in de zomer van 1977 door brand verwoest. De muurankers van 1744 bleken verdwenen, maar werden later teruggevonden. Daar het pand op de lijst van Rijksmonumentenzorg stond en gerestaureerd zou worden, was het zorgvuldig geïnventariseerd. Een opmerkelijk detail was, dat het gebouw veel ouder was dan de muurankers aangaven. Waarschijnlijk eeuwen ouder. Duidelijk was binnen de nieuwe aanzetting van balken en gebinten te zien op de scheiding van het voorhuis en het oude achterhuis. In 1744 is blijkbaar het voorhuis tegen een veel ouder gebouw geplaatst. De benaming werd toen in officiële stukken van Monumentenzorg "een Saksische boerderij". Ter plaatse is na de brand een nieuw huis verrezen, gebouwd met gebruikmaking van de oude materialen als kloostermoppen of wat verder nog restte.

Wat maakt "Het Hamerstuk" nu zo interessant? Alleen de typische naam al roept vragen op en hoe zit het met de prachtige kwaliteit zwarte grond op deze heel oude plaats?

Het is zeer waarschijnlijk, dat het oudste gedeelte ooit onderdeel heeft uitgemaakt van de Spijkers alhier, beschreven in het kringblad van mei 1997. Zoals met zoveel oude gebouwen uit het verleden, welke geen duidelijke functie meer hadden en langzamerhand in verval raakten, zoals ook met het oude Spieker gebeurde, wat tot een ruïne vervallen was, was dat zelfde lot ook "Het Hamerstuk" beschoren.

"Het Hamerstuk" (foto-archief Historische Kring Bemmeloord)

Maar dan komt plotseling de redding in de achttiende eeuw in de vorm van de tabaksteelt. De eigenaren-voorouders zagen blijkbaar geen heil meer in de nutteloze ruïne en verkochten deze in het begin van de achttiende eeuw aan Tijmen Tijmens, welke in 1744 het gebouw geschikt maakte voor bewoning, door er een voorhuis tegen te plaatsen. De rest van de omringende gronden bleven echter in handen van Willem Jansen van de "Ouden Hof", die met Tijmens in 1808 tot de hoogst aangeslagenen in Ressen behoorde.

De algehele malaise in de Franse tijd van 1795 tot 1813 met de nodige dijkdoorbraken in 1799, 1809 en 1820 noopten op een gegeven moment de erven Willem Jansen maatregelen te nemen en zij verkochten een gedeelte

van de gronden ten zuiden van de Ressenestraat onder conditie van "het recht van wederinkoop" (in hedendaagse taal: optie) aan de heer Van Burck en zijn vrouw Agnita Ikman te Nijmegen. Toen in 1830 de voorouders Arend Jansen en zijn vrouw Janna Cecilia Romeyn zich ten huize van Van Burck in Nijmegen vervoegden met de mededeling dat ze de contanten bij elkaar hadden om o.a. "De Woerdt" en de gronden om "Het Hamerstuk", eveneens "Hamerstuk" genaamd, terug te kopen, bleek de heer Van Burck zich niets te kunnen herinneren van de mondelinge afspraak die eertijds gemaakt was. Kortom: hij hield zich dom.

Aan het einde van die bewuste dag in 1830 heeft de grootmoeder op het hardnekkig ontkennen van Van Burck toen de historische woorden gesproken, dat ze wel begreep met de aardse rechter hier niets uit te kunnen richten, maar dat ze, als ze voor de Hemelse Rechter zou verschijnen, Van Burck alsnog aan zou klagen. Waarop Agnita Ikman zich bang maakte en plotseling tot haar man zei: "Het is wel waar. Je moet de gronden terugverkopen."

Op dat moment keerden o.a. "De Woerdt" met pakhuis en schuur, berg en hof en de landerijen rond "Het Hamerstuk" voor f 370,- per hectare terug in de familie. Het perceel "Het Hamerstuk" was dan nog steeds van Tijmens, die het als tabakshofstede verpacht heeft. Toen kwam het jaar 1877, het jaar waarin "Het Hamerstuk" verkocht zou worden. We lezen dan het volgende:

"Ik, ondergetekende, Anna Sophia Gerarda Swringar, zonder beroep, wonende te Pau in Frankrijk, magtig bij deze Willem Cornelis Luymes, kosten en organist, wonende te Elst, om mede namens mij in het openbaar te verkopen de onroerende goederen behorende tot de boedel van mevrouw Catharina Elisabeth Tijmens onder vigeur van het wetboek van Napoleon zonder huwelijks voorwaarden gehuwd geweest met nu wijlen de heer Christiaan Abraham Beverly."

Arend Willem Jansen kocht op 31 juli 1877 in openbare veiling ten overstaan van notaris Francken te Elst "Het Hamerstuk" terug: 1 hectare 49 centiare voor de som van f 6.610,-. Op dat moment was het verpacht aan Frederik Klaassen, tabaksplanter, voor een op kerstmis verschijnende pachtsom van honderdvijftig gulden in het jaar, met voorbehoud echter *"aan zijde van de verpachter van de in den boomgaard wassende appels, peeren en pruimen, voorts met beding dat pachter jaarlijks aan verpachter moet leveren zes kippen of hoenders en dat bepaalde percelen in halfbouw zijn bij den heer Aart Otten, meestal genaamd Arend Otten Costermans te Ressen"*. Daarna zien we een hele stoet pachters aan ons voorbijtrekken. De familie Geurts woonde er, daarna de familie Matthijs Pouwelsen tot in de zestiger jaren en anderen.

Waar nu aan de straatzijde een notenboom staat, stond voordien een eeuwenoude moerbeiboom, die zo groot was, dat de takken als een gewelf over de Woerdsestraat hingen, zoals het verleden nog steeds over deze omgeving hangt. De intrigerende oude naam wijst er op dat de benaming van deze hofstede zeer oud is. Hoe verklaren we die? zult u zich nog steeds afvragen.

Het woord "Ham" of "Heem" of "Heim" betekent: woning, huis of thuis. Het woord "Hamr" was de benaming van een oude Bataafse hut. Doordat het gemakkelijker in de mond lag werd het stuk land, waarop de "Hamres", de Bataafse hutten, lagen of stonden, "Het Hamerstuk".

Bij de opgravingen door W.C. Braat gedaan rond 1928 op de Ressense "Woerdt", gelegen pal tegenover "Het Hamerstuk", op het stuk land dat vroeger van de heer Sanders was, nu behorend tot het fruitbedrijf van "Het Maagdenhuis" te Amsterdam, zijn inheemse nederzettingen aangetroffen. Omdat het akkerland was, kon daar een wetenschappelijke opgraving plaats vinden. Het voert te ver daar verder over uit te wijden. Hoe waardevol oude benamingen zijn, blijkt ook nu weer. De benamingen "Klein Hamerstuk" en "Groot Hamerstuk" zijn nadien in zwang gekomen, omdat er op de "Ouden Hof" van Willem Jansen ook een perceel lag met de naam "Hamerstuk", ongeveer daar waar nu de futuristische woningen met "kippenhokdaken" gebouwd worden.

Door de Eénheerigheid en om in het dagelijks gebruik verwarring te voorkomen werden de woorden klein en groot toegevoegd.

Een ander opmerkelijk gegeven is de naam van de vier nevelvelden, pal ten oosten van "Het Hamerstuk" gelegen. In eerste instantie zou men zeggen: "daar waar het mistig is". Inderdaad zijn dit de eerste percelen, waar mist opkomt. Maar als we nu de verklaring voor het woord "Hamerstuk" hebben, percelen waar "Hamres" of Bataafse hutten stonden, dan wordt bij nadere beschouwing ook de naam "nevelvelden" duidelijker. Het waren de velden, welke "neben" (= naast) de stukken lagen, waarop de bewoning aan het begin van onze jaartelling plaatsvond.

De Oude Postweg en "Het Hamerstuk", ze zijn onverbreekelijk met elkaar verbonden.

J. Wessel-Jansen, "t Spijck" te Ressen

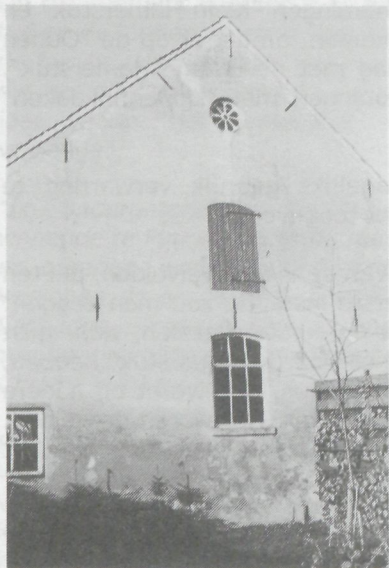
Naschrift redactie:

In het bovenstaande artikel is, bij de passage over de opgravingen van Braat, de benaming "Woerdt" gebruikt. Het daarmee bedoelde gebied is niet hetzelfde als dat van de fruitboerderij "De Woerdt" van Van Olst aan de Woerdsestraat.

De school in Ressen

Werkend aan de Kadastrale Atlas Gelderland voor Bemmelen/Haalderen en Ressen stuitte we bij de kaarten van Ressen op de aanduiding "school". Dat was een reden om eens op nadere informatie uit te gaan.

Reeds in de zestiende eeuw stond er op de plaats van de huidige kosterij al een huis, dat "Kosterij" genoemd werd. Het is waarschijnlijk, dat daarin aan het eind van de zestiende eeuw ook enige vorm van onderwijs gegeven werd. Bij de Unie van Utrecht werd immers de uitoefening van de Rooms-katholieke godsdienst bij wet verboden, waardoor plotseling alle kerken in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden "gereformeerd" werden. Tot die tijd werd het onderwijs voornamelijk geregeld door de Katholieke geestelijkheid, meestal door kloosterbroeders en -zusters. Toen dezen het onderwijs niet meer konden (mochten) verzorgen, werden zogenaamde koster/schoolmeesters aangesteld, die de kinderen de eerste beginselen van lezen en schrijven en later rekenen (meester Bartjens) bijbrachten.

In 1830 werd naast de kerk in Ressen een nieuw gebouw gezet: een kosterij, annex school. De schoolzijde was aan de weg gelegen en het meestershuis eraan vast gebouwd was dus aan de achterzijde gesitueerd. Eén van de schoolmeesters was Jacobus Tap. Hij werd opgevolgd door zijn zoon, die eveneens Jacobus heette. Zij hebben het onderwijs verzorgd gedurende de veertig jaar, dat de school heeft bestaan. In 1870 werd de school afgebroken en werd er een nieuw kostershuis gebouwd, dat gereed kwam in 1875. Dit huis werd precies andersom gebouwd, namelijk met het woongedeelte aan de straatzijde en een bedrijfs gedeelte aan de achterkant.

De huidige achtergevel van het kostershuis

In dit huis heeft van 1830 tot 1992 één familie gewoond. Meester Tap had twee dochters. Zijn dochter Alberta Catharina Tap trouwde met Gerrit Jan Lamers. Vanaf die tijd woonde er een familie Lamers in het kostershuis. Gerrit Jan en Alberta Catharina kregen in 1885 een zoon: Jan Willem Lamers, die na zijn vader het kosterschap voortzette. Zijn zoon Gerrit Hendrik was de laatste Lamers, die het kostershuis bewoonde. In 1992 nam de familie Wildeman het kosterschap over.

Het oude schoolraam in de achtergevel, van binnenuit gezien

Nadat in 1870 het schooltje werd afgebroken, lijkt het aannemelijk, dat de Ressense jeugd naar Bemmelse trok om daar school te gaan. Juist in die jaren raakt de Bemmelse school achter de Hervormde kerk wat overbevolkt en worden daar lokalen aangebouwd (1877), die momenteel gebruikt worden als kerkelijk verenigingsgebouw onder de naam "Koinonia" (= gemeenschap).

Ds. Pierson in Ressen stuurde zijn kinderen daar echter niet naartoe. Hij had voor zijn eigen kinderen en die van een enkele notabele een eigen gouvernante, die als huisonderwijzeres werkzaam was. Ds. Pierson woonde in

de pastorie, die in 1866 gebouwd was. Deze is gelegen aan de noordzijde van het "Kerkeweitje" en wordt momenteel bewoond door de familie Oenstra. In de tuin van de pastorie had Ds. Pierson een tuinhuisje laten bouwen, waarin onderwijs werd gegeven.

Het kostershuis is enige tijd in gebruik geweest als hulp-postkantoor. Men kon er terecht voor een "postzegel en een borreltje". Momenteel herinnert alleen een rode brievenbus nog aan die tijd.

Een deel van de oude tegelvloer

Toen de familie Wildeman het kostershuis betrok en dit gebouw begon te renoveren, werd nog een heel oude tegelvloer ontdekt op de plaats, waar zich momenteel het toilet bevindt. Het vermoeden lijkt gerechtvaardigd, dat het hier gaat om een stukje gangvloer van de oude school. In het achterhuis is nog één van de oude schoolramen ingemetseld.

Met dank aan de heer Bram Wildeman voor de verstrekte informatie.

Joop Verburg

In Bemmell stond een huis

Tot voor kort stond er op een markante plaats in het dorp Bemmell een karakteristiek gebouw.

In het pand, op de hoek Dorpsstraat/Kinkelenburglaan, was in het verleden vele jaren de modezaak van de familie Stoffels gevestigd. Een reclamekreet uit die tijd was: "Wat Stoffels u biedt, vindt men in heel de Betuwe niet".

Stoffels Modehuis Bemmell

TELEFOON 292 (08801)

DE ZAAK WAAR MEN ALTIJD SLAAGT !!!

Voorjaars- Modeshow

In de week van 13 maart organiseren wij weer een modeshow voor Dames, Heren en Teenagers. Voor de teenagers wordt de nieuwe mode getoond door de meisjes van de Kunstacademie (afd. mode).

In verband met interne veranderingen en het openen van een nieuwe afdeling half maart, zullen wij de juiste dag, plaats en uur nog nader bekendmaken.

TOEGANG GEHEEL GRATIS !

Vanaf heden kunnen aan onze zaak of telefonisch of schriftelijk reeds plaatsen worden besteld.

Wacht niet tot de laatste dagen om teleurstelling te voorkomen gezien de buitengewone belangstelling voor deze show.

DE TOEGANGSKAARTEN

worden U dan vroegtijdig per post toegezonden waarop plaats, dag en uur staan.

Als extra attractie

hebben wij op deze show een leuke verrassing in petto.

**Want wat Stoffels U biedt,
vindt men in heel de Betuwe niet!**

22-2-19(61?)

Toen het eerste deel van winkelcentrum "De Assenburg" gereed was, verhuisde de zaak daar naartoe. In het pand aan de Kinkelenburglaan kwamen meerdere winkels: kleding, naaimachinehandel, handwerken en nog later antiek.

Enige tijd geleden kwam het pand in handen van projectontwikkelaars en het ontkwam (dus) niet aan de slopershamer. Weer verdween er een bekend en markant gebouw uit ons straatbeeld.

Op het nu ontstane bouwterrein zal een appartementengebouw verrijzen met de fraaie naam "Residentie Singelstein".

Maria Janssen

Steen van het Landbouwschap

In het kader van de wederopbouw werd in de eerste boerderijen die na de oorlog werden gebouwd een steen door het Landbouwschap ingemetseld.

De steen die na de sloop van het huis bewaard is gebleven

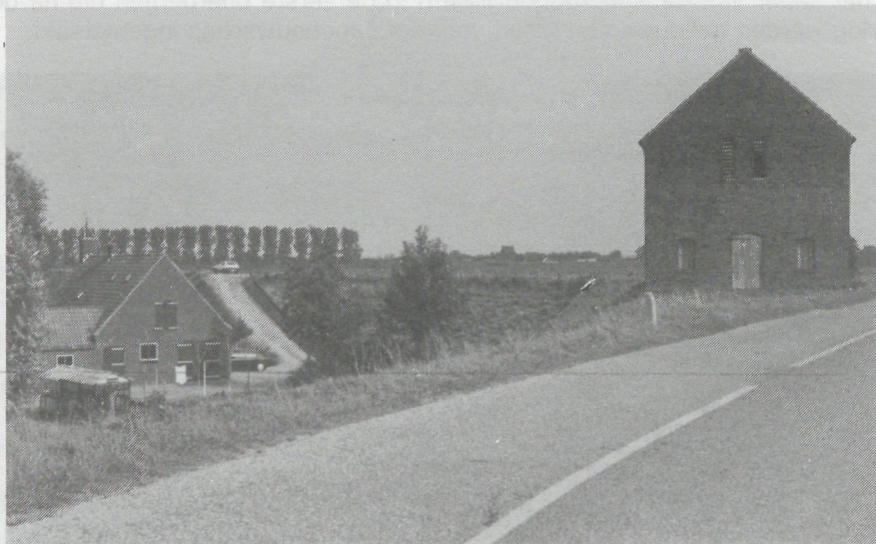
Deze stenen, met daarop afgebeeld de Nederlandse leeuw, stonden als symbool voor de wederopbouw van de boerderijen na de oorlog. Alle stenen geven tevens het jaartal 1948 aan.

Een van deze stenen was aangebracht in het huis van Jan Rikken, binnendijks aan de Waaldijk, naast het dijkmagazijn. Dit pand is enkele jaren geleden gesloopt in verband met de dijkverzwaring. Op de volgende bladzijde is een foto opgenomen, waarop de achterzijde van dit huis is te zien.

De steen is er voor de sloop uitgehaald. Momenteel hangt de steen aan de achterzijde van het nieuwe huis van de familie Rikken, in de Meidoornstraat. Daar hebben wij de foto gemaakt, die hierboven is afgedrukt.

In de boerderijen van Vernooij en van Jan Tap in Haalderen waren eveneens van deze stenen aangebracht. Bij Tap is de steen na een verbouwing

verdwenen. Het pand is opnieuw gestukadoord, waarbij de steen onder het cement is terechtgekomen en dus niet meer zichtbaar is.

De situatie aan de dijk bij het dijkmagazijn vóór de dijkverzwaring

Eef Arns

Jaar van het monumentenonderhoud

Staatssecretaris Nuis heeft op 12 maart het officiële startsein gegeven voor het Jaar van het Monumentenonderhoud. Met een uitgebreid activiteitenprogramma wordt dit jaar de aandacht gevestigd op de noodzaak van preventief onderhoud van monumenten. Aanleiding om dit jaar het monumentenonderhoud centraal te stellen is het 25-jarig bestaan van de Monumentenwacht. Deze organisatie werd in 1973 opgericht met het doel verval van belangrijke cultuurhistorische gebouwen te helpen voorkomen. Zij doet dit door het tijdig signaleren van gebreken, het adviseren over preventief onderhoud en het uitvoeren van klein herstel. Inmiddels trekken dagelijks zo'n vijftig inspectiebusjes van de Monumentenwacht het land in om de 12.000 aangesloten monumenteneigenaren van dienst te zijn.

Onder andere ook de Open Monumentendag van 12 september a.s. zal met het thema "Steengoed! De zorg voor historische bouwmaterialen" op het bovenstaande inspelen.

Marc Kocken

Onder de rook van veldovens

Op woensdag 25 maart vertelde de heer Dr. G.B. Janssen op onze thema-avond over de baksteenfabricage in onze omgeving. Onderstaand is een samenvatting van zijn presentatie opgenomen.

In de negentiende eeuw was er niet veel belangstelling voor de fabricage van bakstenen. De steenovens stonden aan de rand van de bewoning en de belangstelling ging veel meer uit naar kerken en kastelen dan naar de fabricage van de stenen, waar die gebouwen van gemaakt waren. In de Bijbel lezen we reeds, hoe de Israëlieten in Egypte als slaven moesten werken om tichelstenen te maken voor de bouwwerken van Farao. Een onderschrift bij een prent van Jan en Caspar Luyken betreffende het steenbakkersvak uit 1694 luidde:

*De Tigchellaar
De godsdienst maakt ons vrij,
Van satans slavernij.
Gelijck als Isr'ël van tevooren
Den Tichel boude in dienstbaarheid,
Soo word de Mensch oock slaafs gebooren
En wurmd in't leem van deesen tijd:
Maar al die 't lust, die wordt van Goode,
Genaad en vrijheid aangeboden.*

En in een boek over de steenbakkersfamilie Arntz stond een uitspraak van pater Abraham, abt van het klooster St. Clara:

Voor 't overige kan men van de steenbakkers niet veel quaads spreken, want deese arme menschen moeten met veel moeite haar broodt winnen. Ook raken sij seer seldom in quaade geselschappen, om dat haare hutten en ovens midden in steeden nog dorpen gevonden worden, maar meest van deszelve afgeleegen, soo datse bijna een kluisenaarsleeven voeren. Nogtans zijn se niet ten eenemaal sonder gebreeken en al-schoon se sich driemaal wasten, soo besmetten se nogtans andere, en weeten de halve steenen voor heele te tellen of se branden se soo slecht, dat men se met een braadworst aan tweeën soude kunnen slaan; doch desulke sal de duivel te zijner tijd in sijn oven wel gaar weten te krijgen.

Het werk voor de steenarbeider was zwaar en de beloning was gering, vooral omdat steenfabricage seizoensarbeid was, die van april tot oktober kon worden gepleegd. En wie in die tijd geen werk had, had ook geen in-komen. Ook van de steenfabrikanten ("Steenbakkers") werd gezegd: "Men kan niet veel kwaads van hen vertellen, want ze hebben het niet breed".

Primair voor de steenfabricage is klei, die daarvoor geschikt is. Die vinden we niet alleen langs de rivieren maar bij voorbeeld ook in de leemlagen in de Achterhoek. Klei laat zich kneden, vormen, drogen en daarna bakken, waarna de klei versteent. Je had naast klei alleen water en vuur nodig en die zijn overal voorhanden. De rest deden de mensen. Een opleiding was niet nodig. Twee handen en een flinke hoeveelheid spierkracht waren voldoende. Alleen van de steenvormer en de stoker werd enige vakbekwaamheid vereist.

Men begon met het afgraven van de klei uit ondiepe kleiputten die niet dieper waren dan de grondwaterspiegel. Met kruitwagens werd de afgegraven klei naar de tichelplaats gereden, waar ze "in de rot" moest staan, dat wil zeggen, dat vorst, sneeuw en regen hun werk moesten doen om de klei geschikt te maken. In april werd de klei met water vermengd. Dat gebeurde met de voeten ("walken"). Wie op steentjes of andere ongerechtigheden trapte, voelde dat wel en kon dat dan verwijderen. Als men dieren liet trappen, lukte dat laatste uiteraard niet. De klei werd op geregelde afstanden op hopen gekruid, waarna de vormer zijn verplaatsbare tafel opstelde. Er was een jongen of meisje, die hem de hompen klei aangeven moest. Dat was de opsteker. Dan waren er drie afdragers, die de door de vormer gemaakte steen moesten wegbrengen en in rijen op de grond leggen, waarna ze al teruglopend de vorm moesten schoonmaken. Ook dat waren vaak vrouwen of kinderen. Ze moesten zorgen, dat ze de vormer bijhielden en die werkte zo hard mogelijk, omdat zijn inkomen afhankelijk was van het aantal stenen dat hij per dag vormde.

Als de stenen wat waren aangedroogd werden ze op hun kant gezet. Dat heette "opsnijden" of "rechten". Dit werk werd veel door vrouwen of kinderen gedaan omdat ze "gemakkelijker tussen de stenen door konden lopen omdat hun voetjes kleiner waren". Later werden de gedroogde stenen op tassen gezet of in droogrekken geplaatst. Waren de stenen gedroogd, dan werden ze in de oven gekruid. Voor dat zware werk werden vaak ook vrouwen gebruikt. Die hoefden dan niet in precieze regelmaat te werken, omdat ze de vormer niet hoefden bij te houden en dan konden ze tussendoor nog hun huishouden "doen"! Kwamen ze niet, dan verdienden ze ook niets. Als ze in verwachting waren, werd meestal doorgewerkt, tot de bevalling en vaak waren ze veertien dagen na de bevalling weer aan het werk. De gezinnen waren kinderrijk, want als je veel kinderen had, konden die ook gaan werken en was het gezinsinkomen groter... Daaraan kwam pas goed een eind door de invoering van de leerplicht.

De te bakken stenen werden tegelijk met brandbaar materiaal op elkaar gestapeld en het geheel werd afgedekt met een laag stenen met daaroverheen een laag grond als isolatie. Dan begon het stoken. Voor verschillende steensoorten en verschillende kleisoorten waren er afzonderlijke brandtijden. Het stoken duurde vier tot vijf weken en daarna duurde het afkoelen nog eens een paar weken. Zodoende kon men in één seizoen vier tot vijf keer stoken. Het uithalen van de stenen was mannenwerk, vooral omdat

het vrij gevaarlijk was. Om tijd te winnen moesten de stenen zo snel mogelijk uit de oven, waardoor dat gebeurde als de stenen nog erg heet waren. En als een blad – een hoog opgestapelde rij stenen – omviel, kon men er onder komen en volledig verbranden, hetgeen dan ook nu en dan gebeurde.

Uiteraard ging er veel energie verloren in die – per gelegenheid opgebouwde – veldovens. Daarom bouwde men vaste ovens: de "waaloven". De achterkant bestond uit een dikke dichte muur. In de zijmuren waren vuurmonden gemetseld. Via de open voorzijde werden de stenen ingekruid en opgestapeld. Tussen de gestapelde stenen werden gangetjes opengelaten, die liepen van opening naar opening. De stoker kon nu het vuur beter beïnvloeden. Nog later ontstonden de ringovens, die met gedroogde stenen werden gevuld en gestookt, waarbij het vuur als het ware in de oven rondging. Achter het vuur aan werden de gebakken stenen dan uitgehaald en vervangen door ongebakken stenen. Zodoende kon men dan continu doorstoken, wat een aanzienlijke energiebesparing opleverde. De schoorsteen was bedoeld om trek te krijgen om niet alleen koude lucht aan te zuigen, waardoor een snellere koeling werd bereikt, maar ook om het verplaatsen van het vuur te vergemakkelijken.

Pas aan het eind van de vorige eeuw begon de mechanisatie. Het kleitreden werd vervangen door de kleimolen, eerst aangedreven door een paard en later door een stoommachine. De klei was wel niet zo fijn als bij het walken, maar dat walken was een heel zwaar werk. Aan die kleimolen werd een apparaat gekoppeld om stenen te vormen. Dat gebeurde met vijf-steens vormen. Daardoor werd de productie enorm opgevoerd. Nu konden geen kinderen meer gebruikt worden als afdragers, omdat de vijfsteensbakken te zwaar werden. Kinderen werden opsteker, zander of hitrijder, die met de wagens met klei of stenen moesten rijden. Het opzetten en opsnijden van de stenen bleef nog hetzelfde en pas na de tweede wereldoorlog kwam de kunstmatige droging op.

In de negentiende eeuw legde men andere normen aan dan nu. Rijke steenfabrikanten bouwden mooie kerken en buitenhuizen en beknibbelden ondertussen op het stukloon van hun arbeiders. Kinderarbeid was heel gewoon. In Moordrecht was de jongste op de loonlijst vier jaar oud! Na elk seizoen werd door de fabrikant bekeken, welke arbeiders het volgende seizoen konden terugkomen en welke niet. Daardoor hield hij de sterksten en de gezondsten over. Zo ontstonden sterke geslachten, waardoor de misvatting ontstond als zou werk bij de steenovens gezond zijn....

De huisvesting was goedkoop. De meeste arbeiders woonden in fabriekshuisjes op het fabrieksterrein, vaak met de rug tegen de oven aangebouwd – lekker warm, maar door lekkende muren was er veel gevaar voor koolmonoxidevergiftiging. En bij regen waren ze verplicht de gedroogde stenen af te dekken met rietmatten, soms bij nacht en ontij. Dat werd niet betaald,

want dat hoorde bij het woongenot. Hier en daar werd veel gedronken. Vooral op maandag sprak men de jeneverfles duchtig aan. Men noemde dat dan ook "blauwe maandag". Vaak betaalde de putbaas de jenever en die werd dan 's- avonds met het dagloon verrekend – ook wel eens met de mensen, die niet gedronken hadden. Een café bij de steenoven, vaak geëxploiteerd door de steenbaas of zijn familie, was geen uitzondering. De goeie ouwe tijd was voor de steenarbeiders helemaal niet zo goed. Ze werden wel ondersteund door de diaconieën van de kerken, maar pas wanneer het water hen echt tot aan de lippen stond.

De voortschrijdende mechanisatie veranderde veel. Waar men eerst de vormer moest bijhouden, die in de loop van de dag moe werd en langzamer begon te werken, moest men nu de machine bijhouden, die op een tempo werd ingesteld, dat maar net kon worden bijgehouden en die niet moe werd. Inmiddels is alles gemechaniseerd. Bij zogenaamde handvormstenen is de enige, die er nog met zijn handen aankomt de metselaar. Steenfabrieken zijn nu computergestuurde high-tech bedrijven, waar maar weinig vuil werk aan te pas komt.

Helaas zijn uit vroeger tijd maar weinig oude steenfabrieken over gebleven. Ze werden afgebroken en waar dat niet gebeurde, vielen ze ten offer aan de tand des tijds. De "Panoven" in Zevenaar is van verloedering gered en is thans een monument.

De heer Janssen oogstte met zijn verhaal een verdiend applaus uit de goed gevulde zaal voor zijn leerzame en op humoristische wijze gebrachte lezing. De foto's bij dit artikel zijn ons door de heer Janssen beschikbaar gesteld.

Joop Verburg

Exposities Stadsmuseum Hof van Hessen

In het museum van de Historische Kring Huessen aan de Vierakkerstraat 39 te Huissen zijn nog tot 1 juni a.s. twee wisselexposities te bezichtigen. Boven is een hele verzameling bid- en devotieprentjes te bewonderen en alles wat met dood en begraven te maken heeft. De tentoonstelling is genaamd: "In memoriam, bidprentjes 1850-1998". Beneden zijn aquarellen van Cor de Wolff te bezichtigen. Het betreft hier voor het merendeel afbeeldingen van Huissense gebouwen. Het museum is geopend op zaterdag- en zondagmiddag van 13.00-16.30 uur.

Gerard Sommers

MODERN PTT-KANTOOR IN DORP BEMMEL

BEMMEL — Wanneer alles naar wens verloopt, bezit Bemmél in het komend najaar een prachtig modern PTT-kantoor. Daar het huidige gebouw — eigendom van de familie Janssen — aan de Dorpsstraat verouderd en te klein was geworden, werd in overleg met de eigenares besloten tot drastische vernieuwing, uitbreiding en derhalve modernisering.

Het postkantoor heeft voorlopig onderdak gevonden in een barak tegenover het „oude” kantoor, terwijl het Bemmelse aannemersbedrijf, de firma Stoffels, thans druk bezig is met de uitvoering van de plannen, die door de Enschedese architect N. F. G. W.

Hendriks op papier werden gezet. Het vernieuwde gebouw zal bestaan uit een „buitenhof, waarin automaten, postbussen en een publieke telefooncel komen, een ruime „binnenhof met een aantal loketten; daarachter het kantoor en een grote bestellersruimte, toiletten en keukentje; een sorteerkamer; een los- en laadruimte en onder het gebouw een garage. De posthouder komt boven het nieuwe kantoor in een eveneens vernieuwd bovenhuis te wonen. Een half jaar zal het publiek derhalve voor de diverse PTT-aangelegenheden moeten nemen met onderstaande barak.

23.3.67

"Uut de ouwe deus"

Modern PTT-kantoor in dorp Bemmell.

Wat kriegen we nou? Kum d'r 'n nij postkantoor ien Bemmell?

Da's niet vur de tied, want de twee loketjes die we nou hebben ien 't postkantoor zetten gin zooien aon de diek. Een van de twee is mistal nog gesloten ok.

Bemmell wurd alsmar grôttter en al die minschen, die ien de nije wijken van Bemmell kommen wonen, willen op zien tied ok postzegels kopen of 'n pekske versturen.

'n Goed plan, 'n heel goed plan, dat nije postkantoor!

Mar... lèès toch es goed!

Het nije postkantoor kwam d'r ien 1967!

Ruum 30 jaor gelejen wier 't ouwe gebouw aangepast aon de eisen van die tied. 'n Half jaor moes Bemmell 't doen mit de barak die nèver Moos was neergezet.

Je kunt 't toch niet geleuven; 30 jaor laoter is het durp hôs twee keer zo groot geworden en nou hebben we ginins mer 'n barak. As we nou postzegels willen kopen, geld haolen of iets anders te regelen hebben mit de PTT motten we bij Albert van Appeldoorn ien de drogisterij zien.

Mar da's ok wel mekkelijk, want, as je toch ien de rij staot te wachten, dan kun je geliek 'n duske pienstillers of 'n metertje pleister meenemen.

Maria Janssen

Oud archiefmateriaal

Veemarkt in Bemmelen 1898

Ieder jaar wordt momenteel de pony-jaarmarkt in Bemmelen gehouden, die een internationale bekendheid geniet. Dat Bemmelen in 1898 een veemarkt had, weet vrijwel niemand meer. Toch wijzen een aantal rekeningen uit de gemeentearchieven op deze veemarkt.

We vonden een rekening van A.H. Jansen te Bemmelen voor het plaatsen van een advertentie voor de veemarkt ad f 1,50 en een tweetal nota's van veldwachter H. Koenders voor het plaatsen en weghalen van palen en lijnen voor de op 23 en 30 maart gehouden veemarkt en voor het doen plaatsen en ophalen van lijnen en palen voor een stierenkeuring op 25 april 1898.

Joop Verburg

Warmoeshof

In de rubriek over straatnamen bespreken we meestal bestaande en bekende straatnamen. In dit artikel gaat het over een geheel nieuwe naam, waarover de straatnamencommissie in januari 1998 advies heeft uitgebracht.

Op de plaats waar in een ver verleden de boomgaard van "Huize Bemmelen" lag en nu al tientallen jaren de groentekwekerij van de familie Evers is gevestigd, zal binnen afzienbare tijd een mini-wijkje verrijzen. De kassen zullen plaats maken voor appartementen en eengezinswoningen.

De straatnamencommissie van de gemeente Bemmelen koos onlangs de naam **Warmoeshof** voor deze nieuwbouw-locatie in de driehoek Loost-raat/Plak/Herckenrathweg. De naam klinkt oud en doet voor sommigen misschien wat Amsterdams aan. Het heeft echter niets met Amsterdam te maken maar alles met de groenteteelt.

De naam **warmoes** is al bekend sinds 1270. Het is de oude benaming voor groente of moes (eigenlijk warm moes). De groentekweker had de fraaie naam van warmoezenier en het bedrijf noemde men warmoezerij. Met deze toepasselijke naam blijft de herinnering levend aan de groenteteelt hier ter plaatse.

Maria Janssen

Agenda

Provinciaal Museum G.M. Kam en Nijmeegs Museum Commanderie van Sint-Jan.

Zoals wij al in ons vorige nummer aangaven, zijn beide musea inmiddels gesloten. Het wachten is op de opening van het nieuwe museum Het Valkhof.

Bij de Historische Kring Bemmelen zijn de volgende activiteiten gepland:

- **Brieven aan de toekomst.**

Op vrijdag 15 mei a.s. vanaf 19.30 uur in de Kinkel: inleveren c.q. schrijven van uw brief aan de toekomst (zie pag. 20 van dit blad).

- **Algemene ledenvergadering, met aansluitend thema-avond.**

Op woensdag 20 mei a.s. om 19.15 uur: de jaarlijkse algemene ledenvergadering en om 20.00 uur de thema-avond over "De stadse invloed op de noordelijke Waaloever" door de heer Schenkels. Beide onderdelen in "De Kinkel". De uitnodigingen vindt u bij dit kringblad.

- **Thema-avond najaar 1998.**

Op de vermoedelijk in september te houden najaarsthemavond zal mevrouw A.H. Groustra een lezing verzorgen over "de kapitale strijd voor Gelre's onafhankelijkheid, waarbij ook de rol van Goessen van Bemmelen aan de orde zal komen". Over de precieze datum, plaats en tijd ontvangt u bijtijds bericht.

Boeken

Sporen in het landschap.

Door J.D.H. Harten, Uitgeverij Matrij, ISBN 90-5345-099-8, prijs f 39,95. Het boek gaat over kleine historische landschapselementen in de West-Betuwe en de Vijfheerenlanden. Thematisch wordt hier een keur aan elementen behandeld die tezamen bijdragen aan de rijkdom en afwisseling van dit deel van ons land. Er wordt ook uitgebreid ingegaan op sporen die herinneren aan de strijd tegen het water. Kanalen en weteringen, vloedschuren en -stenen, watermolens en gemalen passeren de revue.

De vakleu en het vak. Boerderijbouw in Oost-Gelderland vanaf de eeuwwisseling tot ca. 1940.

L.A. van Prooije, SHBO Arnhem, f 35,- excl. verzendkosten (te verkrijgen bij de Stichting Historisch Boerderijonderzoek te Arnhem, Postbus 649, 6800 AP; tel. 026-3576222). Dit boek verscheen reeds in 1984 en was al jaren uitverkocht. In verband met de aanhoudende vraag is onlangs een herdruk verschenen van dit standaardwerk. Aandacht wordt onder meer geschonken aan werkwijze, gereedschappen en vaktermen, ook in dialect.

In dienst van het erfgoed, 1947-1997.

Div. auteurs, Waanders/RDMZ Zwolle/Zeist, 360 pag., ISBN 90-400-996-0, f 49,50. Het jaarboek Monumentenzorg 1997 stond in het teken van 50 jaar Rijksdienst Monumentenzorg. In vijftien bijdragen worden verschillende aspecten van de geschiedenis van de Rijksdienst door medewerkers en gastauteurs verteld.

Oscar Leeuw 1866-1944. Een architectuurtocht.

Bij de Historische Vereniging Numaga te Nijmegen kwam recent deze uitgave uit, geschreven door Willem Jan Pantus (24 bladzijden, met afbeeldingen en literatuuropgave, prijs f 6,00, ISBN 90-74184-07-3). Van de kunstenaarsfamilie Leeuw liet Oscar als architect zijn sporen na in de eerste helft van de 20ste eeuw. In het boekje is er naast 'De Vereeniging', Museum Kam en de voormalige Synagoge ook aandacht voor minder bekende en inmiddels verdwenen gebouwen.

Het Valkhof en herbouw. Het verleden voorbij?

Van de hand van Anouk Riehl verscheen bij Uitgeverij Deltech te Delft een boek over de geschiedenis van het Valkhofheuvel en het Valkhofpark (127 bladzijden, met afbeeldingen en literatuuropgave, prijs f 24,50, ISBN 90-75095-37-6). De Valkhofplannen tot en met nu worden beschreven, waarbij met name wordt ingegaan op de gebeurtenissen na de presentatie van de plannen uit 1995.

Daarnaast verschenen er twee boeken over de IJssellinie, een nog niet eens zo oude verdedigingslinie, die liep van Nijmegen naar Olst, en waarvan ook in onze streek nog sporen zijn te vinden. Het tweede boek is wat meer militair-technisch van aard dan het eerste. Het betreft:

De IJssellinie 1950-1968.

Door E.C. de Reijer. Uitgeverij Waanders Uitgevers/Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zwolle/Zeist, 1997. (174 bladzijden, met afbeeldingen en literatuuropgave, prijs f 59,50, ISBN 90-400-9870-0). Belangrijk onderdeel van de linie als strategische hindernis waren stuwen bij Nijmegen, Arnhem en Olst. De uitvoerige technische beschrijving met vele luchtfoto's toont de enorme inspanning die geleverd is.

Drijvende stuwen voor de landsverdediging. Een geschiedenis van de IJssellinie.

Onder redactie van J.R. Beekmans en C. Schilt, verschenen bij Uitgeverij Stichting Menno van Coehoorn/Walburg Pers, Utrecht, 1997 (208 bladzijden, met afbeeldingen en literatuuropgave, prijs f 49,50, ISBN 90-6011-991-6). Met onder meer in hoofdstuk 2 de IJssellinie in historisch perspectief, door G.B. Janssen. In het naschrift wordt aangegeven wat er nog over is van de aanleg.

We zijn net zo thuis in de buurt als u

De Rabobank is een bank met een idee. Het idee dat je samen sterk bent. De Rabobank heeft als geen ander een traditie van samenwerken en bouwen aan relaties. Het is een bank van mensen vóór mensen. Dat merkt u al snel in het persoonlijke contact. Elke Rabobank staat midden in de samenleving. Daarom zijn we vaak betrokken bij activiteiten in het bedrijfsleven, verenigingen en scholen. We weten wat er leeft, ook als het niet om bankzaken gaat. Kortom, we zijn een bank die net zo thuis is in de buurt als u.

Rabobank

Coöperatieve Rabobank "Over-Betuwe" B.A. kantoren te Angeren, Bemmelen, Elst, Haalderen en Valburg

Historische Kring Bemmell

Secretariaat: J. Verburg,
Teselaar 61,
6681 BE Bemmell.

Bankrekening: Rabobank Bemmell 10.57.26.443
(giro van de bank 929913)

Samenstelling bestuur:

Drs. M.H.J.M. Kocken
(voorzitter/archeologie)
J. Verburg
(secretaris)
G.J. Sommers
(penningmeester)
E.W. Arns
(bestuurslid)
M.J.P. Janssen-v.Gelder
(documentatie)

Franciscusstraat 14,
6681 VT Bemmell.
Teselaar 61,
6681 BE Bemmell.
De Houtakker 1,
6681 CW Bemmell.
Meerweg 1,
6681 BC Bemmell.
Dorpsstraat 8,
6681 BN Bemmell.

Tel: (0481-)

465522

461603

464933

461772

464349

Redactie:

De redactie voor deze uitgave werd gevormd door Eef Arns, Maria Janssen, Marc Kocken, Gerard Sommers en Joop Verburg. Kopij en andere berichten voor de redactie kunnen worden ingeleverd bij de redactieleden.

Lidmaatschap Historische Kring Bemmell:

Deze uitgave wordt gratis verspreid onder de leden van de kring. Wilt u ook lid worden, of anderen lid maken: aanmelding kan plaatsvinden bij het secretariaat. De contributie bedraagt f 20,= per jaar; tweede en volgende gezinsleden betalen f 10,=.